

RIFÂİLİK VE FÜTÜVVET GELENEĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİ*

THE RELATIONSHIP BETWEEN RIFĀ'ĪYYA AND THE FUTUWWA TRADITION

ALİYE UZUNLAR

Sorumlu Yazar/Correspondence

Öz

Rifâî tarikatına ait erkânâme türündeki teliflerden günümüze ulaşanlar, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyıla ait eserlerdir. Rifâî erkânının İstanbul ve Anadolu'da ne şekilde icra edildiğini tespitte imkân sağlayan bu eserler, tarikata bağlı zümreler için bir nevi el kitabı konumundadırlar. Tarikat merasimleri, seyrüsülük usulleri, hizmet mertebeleri gibi konuları içeren bu teliflerin çoğunun *Fütüvvetnâme* şeklinde isimlendirilmesi, Rifâîliğin fütüvvet erkânına bağlı tarikatlardan biri olduğunun ilk işaretidir. Şeyh Yâsin eş-Şâmî'ye (v. 18. yüzyılın sonu) ait *Fütüvvetnâme-i Yâsin er-Rifâî* ve Mehmed Tâhir Tophanevî'ye (v.1812) ait *Minhâcü'l-Mürîdin*, bilinen en eski Rifâî fütüvvetnâmeleri olup, daha sonra yazılanlara da kaynaklık etmişlerdir. Özellikle *Minhâc*'in ikinci faslında nakledilenler, Rifâîlik ile fütüvvet arasındaki bağı daha anlaşılır kılan nitelikte bilgilerdir. Makalede, eserin bu ikinci faslının muhtevası değerlendirilmiş ve kaynağının Seyyid Hüseyin ibn Seyyid Gaybî'ye (v. 15. yüzyıl) ait fütüvvetnâme olduğu tespit edilmiştir. İbn Gaybî fütüvvetnâmesinin Şii unsurlara sahip bir fütüvvetnâme olarak değerlendirilmesi ve Abdülbâki Gölpinarlı'nın, Rifâîliğin, fütüvvet ehlinin etkisiyle zamanla Alevî meşrep bir hâl aldığı iddiası, Rifâîlerle fütüvvet erbâbını yakınlaştıran sebeplerin neler olduğu meselesini ele almayı gerektirmiştir. Makalenin ikinci bölümünde, Rifâîlerle Şiî-Bâtinî-Alevî zümrelerin müşterek bir zeminde buluşmalarına sebep olabilecek bazı unsurlar, metinlere, tarihi hadise ve olgulara dayanılarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme neticesinde, söz konusu unsurların Rifâîliğin kurulduğu dönemden itibaren mevcut olduğu ve tarikatin bu şekilde Anadolu'ya intikal ettiği görüşüne varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rifâîlik, Fütüvvet, Fütüvvetnâme, Erkân, Alevî, Şiî.

Abstract

The copies of *erkânâme* belonging to the *Rifâ'î* order, which have survived till the present day, are works dated by the end of the 18th and the 19th century. These works, which provide the opportunity to determine how the *Rifâ'î* order was practised in Istanbul and Anatolia, have served as a kind of handbook for the groups affiliated to the order. The fact that most of these copies, which include issues like order ceremonies, spiritual journey practices, *khidma* (acts of service) levels, were named as *Futuwwatnâme* is the first sign that *Rifâ'îyya* is one of the orders dependent on the *futuwwa* rules. *Fütüvvetnâme-i Yâsin er-Rifâî* written by Shaykh Yâsin al-Shâmî (end of the 18th century) and *Minhâcü'l-Mürîdin* written by Mehmed Tâhir Tophanevî (1812) are the oldest known *Rifâ'î futuwwatnâmas* and they have become the source for the ones written later. In the article, the contents of the second chapter of *Minhâc* have been evaluated and it has been determined that the source of this work is the *futuwwatnâme* produced by Seyyid Hüseyin ibn Seyyid Gaybî (15th century). The interpretation of Ibn Gaybî's work as a *futuwwatnâme* with Shî'ite elements and Abdülbâki Gölpinarlı's claim that *Rifâ'îyya*, over time, has taken an Alawîte form due to the influence of *futuwwa* followers have made it necessary to discuss the reasons that brought the *Rifâ'î*'s and *futuwwa* followers closer. In the second part of the article some factors that may serve as the reason for *Rifâ'î*'s and Shî'ite-Bâtinî-Alawîte groups to find common ground are evaluated based on texts, historical events and facts. As a result of this evaluation, it is concluded that the above-mentioned factors have existed since the establishment of *Rifâ'îyya* and that this is the way the order has spread to Anatolia.

Keywords: Rifâ'îyya, Futuwwa, Futuwwatnâme, Erkân, Alawî, Şiî.

* Bu makale "Anadolu ve İstanbul'da Rifâiyye'nin Sayyâdiyye Kolu" isimli doktora tezine dayanılarak kaleme alınmıştır. Danışman: Prof. Dr. Safi Arpağuş, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020. Çalışmanın yayınlanmış son hâli için bk. Aliye Uzunlar, *Sayyâdiler: Basra'dan İstanbul'a Evlâd-ı Rifâî*, İstanbul: Revak Kitabevi, 2020.

Giriş

Fütüvveti kendine şiar edinen zümrelerden biri de Rifâilerdir. Günümüze ulaşan ve en eskisi XVIII. yüzyılın sonu ile tarihlendirilebilecek olan Rifâi erkânâmelerinde, fütüvveti ayrı bir fasıl açıldığı ve bütün fütüvvetnâmelerde müşterek olan şed kuşanma, şerbet içirme, helva pişirme, tıraş olma, mahfil tutma, alem ve çerağ verme gibi unsurların yer aldığı görülmektedir.

XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu’da varlık göstermeye başlayan Rifâiliğin kendi tarihi içinde fütüvvetin nasıl anlaşıldığı, bu anlayışın kaynağı ve devamlılık arz eden yönü ne idi soruları ele alındığında, fütüvvetin ilk olarak tarikatın piri tarafından konu edildiği görülür. Seyyid Ahmed er-Rifâi (v. 578/1182), sûfilerin alnlarında nûrânî bir yazı ile “Şüphesiz onlar Rablerine inanmış genç yiğitlerdi (*fiyte*), biz de onların hidayetini artırdık (Kehf, 13/18)” âyetinin yazılı olduğunu ve kıyamet günü diğer topluluklardan bu şekilde ayırt edileceklerini söyler (Mısrî, 2020, 438). Onun bu ifadesine göre, sûfi aynı zamanda *fetâdır*. Sohbetlerinden birinde fetâyı, Rabbi için nefsi ile mücadele eden ve başka hasım tanımayan kişi olarak tarif ederken de, aslında bir vasfı üzerinden sûfiyi tanımlamaktadır. Sûfinin, bir başka deyişle fütüvvet-dârın diğer belirgin özelliklerinin ise, kendini başkalarından üstün görmemek, güzel ahlak, sır tutmak, kusuru örtmek, vefalı olmak, hakkı gözetmek ve diğerkâmlık olduğunu ifade etmiştir (Rifâi, 1304/1887, *Dördüncü Meclis*).

Seyyid Ahmed er-Rifâi’nin fütüvvetin ahlâkî muhtevasını ifade eden sözlerine sıklıkla rastlanmakla birlikte, bu anlayışın onun sağlığında tarikat teşkilatlanmasına ne şekilde nüfuz ettiği hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Günümüze ulaşan kaynaklar, Rifâilikte tekke yapılanmasının tarikatın piri döneminde tamamlandığını ortaya koymaktadır (Uzunlar, 2022). Seyyid Ahmed er-Rifâi’nin sohbetlerinden derlenen veya ona nispet edilen kitaplarda da âdap ve erkâna dair meselelere temas edildiği görülür. Menkıbelerinden birinde, sofrâ nakibine atıfta bulunan bir ifadeye rastlanması ise, Seyyid Ahmed er-Rifâi’nin yaşadığı dönemde hizmet mertebelerinin ve bunların kendine has isimlendirmelerin mevcudiyetine, dolayısıyla tatbikattaki karşılığın işaret etmektedir (Kâzerûnî, 2008, 46). Seyyid Ahmed er-Rifâi’nin yürüttüğü bu usûl ve erkân hakkındaki ilk düzenli bilgiler, torunu ve Rifâiyye’nin Sayyâdiyye kolunun kurucusu Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd’a (v. 670/1272) nispet edilen *el-Ma’ârifü’l-Muhammediyye fi’l-vazâ’ifi’l-Ahmediyye* isimli eserde aktarılmıştır. Eserde çavuşluk, nakiplik, hilâfet mertebeleri ve vazifelerinden; tâc ve kisvelerden söz edilmekle birlikte, bu vazifelerin ve emanetlerin verilmesi esnasındaki merasim usulleri konu edilmez. Fakat kitapta yer alan “Ridâ ile düğmesiz hırka, şeyhlere mahsustur; buna meşâyihin taylasânı denilmiştir. Meşâyih bu konuda üç kısma ayrılır: Bazısı hırkayı giyer ve ridâ ile bağlar, bazısı bağlamaz. Bazısı kollarından elini çıkarır; bazısı ise ne ellerini çıkarır ne de şed bağlar (Sayyâd, 1305, 84).” ifadelerinden, fütüvvet erkânının önemli bir unsuru olan şed kuşanmanın o dönemde de mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Müellifine nispetle XIII. yüzyıla tarihlendirilen bu eserden sonra, tarikat erkânını ihtiva eden metinlerden günümüze ulaşanlar XVIII. yüzyıl ve sonrasına aittir. Aradaki beş yüz yıllık dönem içerisinde Rifâilik ile fütüvvet arasındaki bağı gösteren bir kayda ise Hüseyin Vâiz-i Kâşifi’nin (v. 910/1505) *Fütüvvetnâme-i Sultânî*’sinde rastlanmaktadır. Burada nakledilen bir şed silsilesinde ismi zikredilen Seyyidü’l-

Kebîr Muhammed b. Ahmed er-Rifâî (Kâşîfî, 1350, 125), Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin torunu Şemseddin Muhammed er-Rifâî (v. 619/1223) olmalıdır.¹

Seyyid Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen *el-Ma'ârifü'l-Muhammediyye*'den sonra, burada anlatılan usûl ve erkânın tarikatın temsilcileri tarafından zaman içinde teferruatlandırıldığı, XVIII. yüzyıldan günümüze ulaşan erkânâme metinlerinden tespit edilebilmektedir. Rifâî usûl ve erkânının İstanbul ve Anadolu'da ne şekilde icra edildiğini gösteren bu erkânâmelerin çoğu *Fütüvvetnâme* şeklinde isimlendirilmiştir.² Söz konusu fütüvvetnâme/erkânâmelerinin çoğunda, “Fî beyân-i tarik-i fütüvvet” başlığı altında fütüvvetin tarifi, şeddin ve cefne helvasının senedi, şed kuşatılan kişilerin isimleri, fütüvvetten men olunanlar ve Ahmed er-Rifâî'nin şed silsilesi gibi konulara yer verilmiştir. Bazılarında fütüvvet bahsi ayrı bir başlık olarak yer almamakta, doğrudan Rifâî erkânı tatbikatları anlatılmaktadır. Bunun sebebi, fütüvvetin kaynağının ve senedinin ne olduğu meselesinin, eserin muhataplarında zaten mevcut bir bilgi olduğu düşüncesi olmalıdır. Fütüvvetnâmelerdeki diğer konular ise, şerbet verme merasimi, şerbetin yedi nesne ile hazırlanması; intisap merasimi, bu merasimde telkin edilen zikir ve evradlar, nasihatler; şed bağlama, şeddin çeşitleri; hizmet makamlarının her biri ile alakalı merasimler, çavuş, sancaktar ve nakip tayini; hilâfet merasimi, mahfil ve sofrâ açma âdabı, tören esnasında halifeye emanet edilen cihazlar; kisveler; kılıç ve şiş ve vurma usulleri, güller; bazı hastalıklara karşı okunan dualar, vefkler, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin nesep ve tarikat silsileleri şeklindedir.

Rifâî fütüvvetnâmeleri arasında en eskisi *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin* isimli nüshadır (Hacı Mahmut Efendi, 2532). Şeyh Yâsin eş-Şâmî, Üsküdar Rifâî Âsitanesi postnişinlerinden olup, hayatı hakkındaki bilgiler, onun *Evrâd-ı Rifâîyye*'yi getiren ve kıyam zikrini talim eden kişi olduğuyula sınırlıdır (Vassâf, 2006, 1/ 246). Şeyh Yâsin

1 Abdülbâkî Gölpınarlı, *Fütüvvetnâme-i Sultânî*’deki bu isme dikkat çekmiş; künyeye dayanarak Seyyid Muhammed’in Ahmed er-Rifâî’nin oğlu olduğunu söylemiştir (Gölpınarlı, 1955, 133). Ancak Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin bu isimde bir oğlu yoktur.

2 Bu fütüvvetnâme nüshaları şunlardır: *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi, 2532; Hocazâde Mehmed Tahir b. Abdullah b. İsmail Tophânevî Rifâî, *Minhâcû'l-mürîdîn*, Konya Müzesi, Abdülbâkî Gölpınarlı Kol., Mikrofilm Arşivi, A-4804; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, OE.Yz. 1229; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, OE.Yz. 001583; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, OE.Yz. 001926; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, OE.Yz. 001311; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, OE.Yz. 001692; *Tarikat-ı Rifâîyye*, İBB Atatürk Kitaplığı, Bel. Yz. K0543; *Risâle*, Süleymaniye Ktp., Galata Mevlevihânesi 38; *Tarikatnâme-i Rifâîyye*, Süleymaniye Ktp. Galata Mevlevihânesi 43; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, OE.Yz. 1615; *Fütüvvet-i Tarikat*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, OE.Yz. 0106; *Rifâî Tarikatı Hakkında Risâle*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, OE.Yz. 1053; *Evrâd ve Zikir Mecmuası*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, OE.Yz. 0154; *Fütüvvetnâme-i Tarik-i Ahmed el-Bedevî ve Ahmed er-Rifâî*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, OE.Yz. 0667; *Âdâb-ı Tarik*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, OE.Yz. 1562; Şeyh Mehmed Selim Girîdî, *Fütüvvetnâme* (Kahraman Özkök arşivi); *Hâzâ evrâd-ı Seyyid Ahmed el-Kebîr er-Rifâî el-Velî* (Kahraman Özkök arşivi). Bu fütüvvetnâmelerden bazıları hakkındaki çalışmalar için bkz.: M. Saffet Sarıkaya, “Bazı Rifâî Fütüvvetnâmeleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ahîlik Uluslararası Sempozyumu 'Kalite Merkezli Bir Yaşam' Bildiri Kitabı*. Kayseri: 2011, 92-106; M. Saffet Sarıkaya “Türkiye’deki Bektaşî-Alevî Kültürüne Dair Farklı Bir Çevre: Bir Rifâî Risalesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*. 1 (2011), 25-38; M. Saffet Sarıkaya ve M. Necmeddin Bardakçı. “Bir Rifâî Fütüvvetnâmesi Üzerine İnceleme”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. 12/29 (2012), 169-183. Rifâî fütüvvetnâmelerinin içerisinde, merasimler anlatılırken ayrıca “eğer Sa’dî olursa şöyle der; eğer Bedevî olursa şöyle söyler” ifadelerinin yer alması, söz konusu tarikatlarda da fütüvvet erkânına riayetin mevcut olduğunun bir delilidir. *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Oe. Yz. 1311, 24a; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Oe. Yz. 1692, 1b.

fütüvvetnâmesinde, şerbet, ahd ve inâbe, sancakdâr, çavuş, nakip, nakîbü'n-nukebâ, tarîk-i fütüvvet, ahvâl-i silsile-i şed, ve hilâfet bahislerine yer verilmiştir. Eserde, “Fî beyân-ı tarîk-i fütüvvet” başlığı altında ise, Hazreti Peygamber’in Hazreti Ali’yi kendisi ile kardeş ilân edip, Mîraç’ta verilen hırka, tâc ve emâmeyi ona teslim etmesi anlatılır. Hazreti Ali’den şed kuşanan on yedi kemerbeste ve Hazreti Selmân’ın belini bağladığı elli beş miyan-bestenin isimleri zikredilerek, merasimin sonunda *cefne helvası* ikram edildiği nakledilir. Bu merasimde yer alan şed, ahid, mahfil tutma; nakiplik (Hazreti Ali’dir) ve nakip yardımcılığı (Ehl-i Beyt’tir) gibi görevlerin; cefne helvası pişirme gibi usûllerin ehl-i tarîk arasında bir kâide hâline geldiği vurgulanır (Şeyh Yâsin, Hacı Mahmut Efendi, 2532, 12b-17b). Hazreti Ali’nin ashabına yedi vech ile şed kuşattığı ifade edilerek, her bir şeddin özellikleri, isimleri zikredilir ve çizimlerle tasvir edilir. “Fî beyân-ı ahvâl-i silsile-i şed” başlığını taşıyan fasılda ise, şed ve ahidin Seyyid Ahmed er-Rifâî’ye kimler vasıtasıyla ulaştığını gösteren fütüvvet seçeresi zikredilmiştir. Bu izahların ardından tekrar fütüvvet bahsine geçilir ve Seyyid Muhammed b. Alâaddîn el-Hüseyn er-Razavî’nin (v. XVI. yüzyılın ilk yarısı) bir risâlesinden istifade edildiği ifade edilerek³, Razavî’nin *Fütüvvetnâme-i kebîr veya Miftâhu’d-dekâ’ik fî beyâni’l-fütüvve ve’l-ḥakâ’ik* isimli eserinde verdiği bilgiler muhtasar bir şekilde nakledilir. Bu kısımda sırasıyla, fütüvvetin Hazreti Âdem’den Hazreti Muhammed’e nasıl ulaştığı; Hazreti Peygamber’in Gadîr-i Hum’da Hazreti Ali’ye şed kuşatması; on yedi kemerbeste ve elli beş miyân-bestenin isimleri; cefne helvasının taksim edilmesi konuları anlatılmaktadır. Bu bahisleri takip eden fasıl, müride sofrâ, çerağ, alem, şed verilmesi ile alâkalı erkâna ayrılmıştır. “Der beyân-ı suâl ve cevâb” başlığı altında işlenen, şeddin zâhirî-bâtînî mânâları ve tarikatın neler üzerine bina edildiği mevzularıyla eser son bulmaktadır.

Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin’den sonra, Rifâî usûl ve erkânını anlatan ikinci önemli kaynak, Şeyh Yâsin’in halifelerinden olup, ondan sonra Üsküdar Rifâî Âsitânesi’nde posta geçen Mehmed Tâhir Tophânevî’ye (v.1812) ait *Minhâcü’l-mürîdin ve Mecmua* isimli eserdir. Bu eser, tasavvufla alâkalı ıstılahları, tarikat usûl ve erkânını, âdap bahislerini ihtiva eden, on sekiz fasıldan müteşekkil oldukça hacimli bir kitapır (Tophânevî, Abdülbâki Gölpinarlı Kol., Mikrofilm Arşivi, A-4804). Kitapta fütüvvet konusuna ayrıca bir fasıl ayrılmıştır. Eserin “Kavâid-i erkân ve tezyîn-i tarîk ahvâlî” isimli son faslı ise, *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*’den ıktıbastır.

Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin ve Minhâcü’l-mürîdin, daha sonra yazılan Rifâî fütüvvetnâme/erkânâmelerinin çoğuna kaynaklık eden önemli eserlerdir. Özellikle *Minhâc*’da nakledilenler, fütüvvet ve tarikat arasındaki bağı daha anlaşılır kılan nitelikte bilgiler olup, Tophânevî’nin şahsiyetinde Rifâî meşâyihinin tarikat, fütüvvet ve erkân konularındaki temel tasavvurlarını ortaya koymaktadır. Makalede, Tophânevî’nin *Minhâcü’l-Mürîdin* isimli eserinin, fütüvveteye ayrılan ikinci faslı, muhtevâsı ve kaynağı açısından ele alınacak; Rifâîlerle fütüvvet erkânına bağlı zümrelerin ortak zeminin neler olduğu meselesi değerlendirilecektir.

1. *Minhâcü’l-Mürîdin*’de Fütüvvet Faslı

Mehmed Tâhir Tophânevî, *Minhâc*’ın ikinci faslımı *Fütüvvet* bahsine ayırmıştır (Tophânevî, Gölpinarlı Kol., A-4804, 13a-54a). Konunun oldukça ayrıntılı bir şekilde

3 Razavî’nin künyesi eserde hatalı yazılmıştır: “Bu risâlenin musannıfı Seyyid el-fakîr Muhammed b. Seyyidü’d-din [Seyyid Alâaddîn] b. Hasan [el-Hüseyn] er-Razavî”, 56b. Künye ve muhteva için krş.: Razavî, *Fütüvvet-nâme-i Kebîr*: Giriş-Metin-Tıpkıbasım (haz. Sadullah Gülten, Hacı Yılmaz), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.

ele alındığı bu fasılda önce fütüvvetin tarifi yapılmakta, ardından Hazreti Âdem'den Hazreti Peygamber'e ulaşan fütüvvet silsilesi; Hazreti Peygamber'in Hazreti Ali'ye şed kuşatması ve Hazreti Ali vasıtasıyla teselsül eden muhtelif fütüvvet şecereleri nakledilmektedir. Bunlar arasında fütüvvetin Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye hangi tarikle intikal ettiğini gösteren silsile de vardır. Şeddin çeşitleri, fütüvvet-dârim riayet etmesi gereken âdap ve erkân, şed bağlanması menolunan kişiler, fütüvvetten düşme, mahfil açma, bu fasılda ele alınan diğer konulardır.

Minhâc'ın ikinci faslının girişinde fütüvvet şu şekilde tarif edilmektedir:

“Bilgil kim, fütüvvet a'lâ makâm ve aziz derecedir, aslı kadîmdir, ezeldir ve ebedidir. *Fe-taḥallakū bi-ahlâkillâhi Teâlâ* mânâsındadır. Yâni her ki fütüvvet sıfatını sıfatlana, ol Allah sıfatında olur. Ve her ki Allah sıfatını sıfatlana, hakkâ ki ol kişi Allah'a ermiştir.[...] Pes, fütüvvet sıfatı, Hak sıfatındandır, enbiyâ makâmıdır, evliyâ sülûkudur (Tophanevî, Gölpinarlı Kol. A-4804, 15a).”

Bu tarife göre, Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmak anlamına gelen fütüvvet, peygamber ve veliler aracılığıyla öğretilen kadîm, ezeli ve ebedî bir bilgi/yol olduğundan, bu yol Hazreti Âdem ile başlıyor olmalı; fütüvvet erkânından tövbe, bey'at, karındaş edinme, tıraş olma, şedd kuşanma ve cefne helvası pişirmenin senedi de ona dayanmalıdır.

Minhâc'da nakledildiğine göre, Hazreti Âdem günahı sebebiyle cenneten yeryüzüne indikten sonra pişmanlık duymuş; Mina'da Cebrâil'in getirdiği makas ile tıraş olup, onun öğrettiği duayı (tercemânı) okumuş ve Allah onun tövbesini kabul etmiştir. Bu tövbenin ardından Cebrâil, Hazreti Âdem'in beline cennetten getirdiği kuşağı sarar ve onunla karındaş olur. Tıraş ettiği saçını ise bir sarığa bağlayıp, tekbirleyerek eline verir; tâc ve hırka giydirip onu hilâfet seccâdesine geçirir. Bu hadisenin sevinci ile cennet ırmaklarından bir miktar süt ve bal alıp birbirine karıştırarak helva yapar. Hazreti Âdem helvanın bir kısmını yer ve orada bulunmayan Hazreti Havva için de bir nasîb eli koyar, yani onun için bir miktar helva ayırır. Tophânevî'ye göre, tarikat ehli de, Hazreti Âdem ve Cebrâil'den kalan bu tertibe riayet etmişlerdir. Bu sebeple evvela müridin başı tıraş edilip, tövbe ve telkinden sonra beline şed bağlanmakta; eline tuğ veya alem verilip, seccâdeye geçirilmektedir. Bu merasimin sonunda pişirilen *cefne helvasının* bir miktarı da, başka şehirde bulunan fütüvvet ehline gönderilmektedir. Hazreti Âdem ile başlayan bu fütüvvet erkânı, sonraki peygamberler vasıtasıyla Hazreti İsmail'e, ondan da Hazreti Muhammed'e ulaşmıştır. *Minhâc*'da Hazreti Peygamber'in fütüvvet nispeti şöyle verilir:

“Ve Hazreti İbrahim Halîlullâh dahi Hazreti İsmail *aleyhi's-selâmın* belin bağladı ve fütüvveti ana yetüştürdü. Ve Cebrâil ile karındaş oldu. Ve İsmail'den oğlu Kedar'a erişdi. Andan Kimmel'e değdi. Andan Nebez'e değdi. Andan Selâm'a değdi. Andan Hemse'a geçdi. Andan Besat'a değdi. Andan Ka'b'a, andan Mürre'ye, andan Kilâb'a, andan Kusay'a, andan Abdimenaf'a, andan Hâşim'e, andan Abdülmuttalib'e, andan Ebû Tâlib'e, andan Abdullâh'a değdi. Andan emânetler sahibine değdi ki, Muhammed Mustafâ'dır *sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem*. Bu emânetler Ebû Tâlib'e kaldı (Tophanevî, Gölpinarlı Kol. A-4804, 20b).”

Yukarıda nakledilen silsileye göre, Hazreti Peygamber'in ailesi de fütüvvet ehlidir. Tophanevî, Hazreti Ebû Tâlib ile ulaşan bu emanetlerin dışında, Hazreti Peygamber'in Mirâç gecesi Cebrâil vasıtasıyla da şed kuşandığını ve silsilenin ondan

sonra Hazreti Ali ile devam ettiğini ifade edip, Vedâ Haccı dönüşü Gadîr-i Hum'da yaşananları ayrıntılı bir şekilde yazar:

“Ol vakit Hazreti Cebrâil *aleyhi ş-selâm* eydür: ‘Yâ Rasûlallâh, Hak Teâlâ şöyle buyurur: Vakt oldu kim, Habîbim benim hazretime vâsîl ola; tâ kim hûri ve gılmân ve kusûr-i cinân onunla ve onun evlâdı ve ashâbı birle âraste ola. İmdi, bu makamda Ali’yi hilâfete vasî eylegi ki, senden sonra senin yerinde imâm ve halife ve vasî Ali ola.’ Çün ki Muhammed Mustafâ *sallallâhu aleyhi ve sellem* bu sözleri işitdi, fikre vardı. Fikri dahi bu idi kim, ashâb çoktur, minber yoktur. Medine’ye vardıkda emri yerine getirem. Cebrâil *aleyhi ş-selâm* dergâh-ı Hazreti İzzet’e varub gerü geldi, eyitdi: ‘Yâ Nebiyyallâh, Hak Teâlâ’nın emrine ne için teallül edersin?’ Rasûl *aleyhi ş-selâm* eydür: ‘Yâ karındaşım Cebrâil, minber yoktur.’ Cebrâil *aleyhi ş-selâm* eyitdi: ‘Yâ Muhammed, Allah’ın emri böyledir kim, deve palanından minber düzeler. Anın üzerine çıkub, halka nasihat kılasın. Ve vasiyet edüb emri yerine getiresin’ dedi. Pes, ol vakt Hazreti Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdu. Fi’l-hâl deve palanından bir minber düzdüler. Fahr-i Âlem onun üzerine çıktı. Evvel bir belîğ hutbe okudu; tevhîd-i Hakk okudu. Andan yüz yirmi dört bin peygamberler, artık eksik ve üç yüz on üç mürselîn, cemisi hak din üzerine gelüb gitdiklerin ve kendü hâtemü’n-nebiyyin olub, kendünden sonra âhir peygamber gelmeyeceğin ve İslâm dininin hak olduğun ve ashâbının fazlın beyân etdi. İmâm Ali’ye gelicek, Ali hakkında kırk hadîs buyurdu, cemî-i ashâb hayrân kaldılar. Ve âhir buyurdu kim: ‘*Aliyyün minnî ve ene min ‘Aliyyin, ve l-hakku ba’dî me’a Ali.*’⁴ Andan İmâm Ali’ye nazar etdi: ‘*Ta’al ileyye Yâ ‘Ali.*’⁵ dedi. İmâm Ali: ‘*Lebbeyk Yâ Rasûlullâh*’ deyüb yerinden durub minber önüne vardı. Rasûl, Hazreti Emîrül-mü’minîn Ali bin Ebî Tâlib *kerremallâhu veche*’yi ol minberin üzerine davet eyledi. İmâm Ali dahî minber üzerine çıktı. Hazreti Rasûl’ün sağ yanına durdu. Pes Hazreti Rasûl, İmâm Ali’yi kendü mübârek gömleğinin içine koydu. İki dahi mübârek başların bir yakadan çıkardılar. Ve ikisi birbirin geçdüler. Pes, Hazreti Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* mübârek dilin depredüb, ibaret-i garîb ve fesâhat-i belîğ birle âğâz edüb eyitdi: ‘*Demmüke demmî, ve lahmüke lahmî, cismüke cismî ve rûhuke rûhî yâ ‘Ali! Ente âhî, silmüke silmî, harbüke harbî bi-menzileti Mûsâ ve Harun.*’⁶ Andan cemî-i ashâb *rıdvânüllâhi Teâlâ aleyhim ecma’in ‘Henî’en leke Yâ Ali!’*⁷ deyu çıgrışdılar. Ve Ömer *radıyallâhu anhu ‘Behîn behîn leke Yâ Ali, aşbahte mevlâi ve mevlâye külle mü’min ve mü’minetîn!’*⁸ dedi. Ashâb arasında bir kişi hased vehçile dedi kim: ‘Yâ Rasûlallâh, mübârek gömleğini çıkarın, biz dahi görelim; şühemiz zâil olsun.’ deyicek, Rasûl hazreti, mübârek gömleğin teninden çıkardı. Gördüler ki Hazreti Nebî’nin ve Hazreti Velî’nin mübârek cism-i latîfleri bir olmuşdur. Ashâb bu hâli görecek ‘Es-salâtü ve’s-selâmü aleyke Yâ Rasûlallâh!’ çeküb, ‘sadaka Yâ Rasûlallâh.’ dediler. Pes, gerü mübârek başını kaldırdı ve gömleği giydi. Ammâ bir tâife vardı kim, Hazreti Ali’yi ziyâde severler idi. Ol kişinin sözü onlara katı geldi, eyitdiler: ‘Bu kişiye bu söz ne hâcet idi Yâ Rasûlallâh? Allah Rasûlü kizb mi zann eder?’ dediler. Andan adâvet peydâ oldu. Andan Rasûl hazreti eyitdi: ‘Yâ ashâb, size bir suâl ederim’ dedi. Ashâb: ‘Ne buyurursunuz Yâ Rasûlullâh?’ dediler. Rasûlullâh eyitdi: ‘*Eyyühe’n-nâs, men evlâ minküm bi-enfüsiküm?*’ Yâni ‘Kendü nefsinizden kimi a’lâ görürsünüz?’ dedi. Ashâb eyitdiler ki, ‘Allah ve Rasûlü dediler. Pes, Hazreti Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem* Hazreti Ali’nin eline yapışdı ve yukarı kaldırdı. Böyle buyurdu: ‘*Men küntü mevlâ fe-‘Aliyyun mevlâhu! Allâhümme vâli men vâlâhu, ve ‘âdi men ‘âdâhu, ve nşur men nasarahu, ve h’zül men hazelehu.*’⁹ [...] Pes, Hazreti Rasûl *aleyhisselâm ve âlihi*, Hazreti Ali’nin sağ elin sağ eline aldı ve başparmağın başparmağına mukâbil koydu. Eli elinde iken bu âyet-i bey’atı okudu: ‘*E’üzü billâhi mine ş-şeytâni’r-*

4 ‘Ali bendendir, ben de Ali’denim. Hak da benden sonra Ali ile beraberdir.’

5 ‘Yanıma gel ey Ali.’

6 ‘Kanın kanımdır, etin etimdir, cismim cismindir, ruhum ruhumdur yâ Ali. Sen benim kardeşimsin; sulhün sulhüm, harbin harbimdir. Sen bana Mûsâ’nın Hârun’a olduğu gibisin.’

7 ‘Tebrikler!’

8 ‘Ne mutlu sana yâ Ali! Benim ve bütün mü’min erkeklerin ve kadınların mevlâsı oldun!’

9 ‘Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allah’ım! Onu seveni sev, ona düşmanlık edenin düşmanı ol. Ona yardım edene yardım et; onu yüzüstü bırakıy sen de yüzüstü bırak!’

*racîm. Bismillâhi'r-rahmani'r-rahîm. İnnellezîne yubâyi'üneke innemâ yubâyi'ünellâhi yedu'llâhi fevka eydîhim, fe-men nekeşe fe-innemâ yenkûsü 'alâ nefsihi ve men evfâ bi-mâ 'âhede 'aleyhullâhe fe-seyü'tîhi ecran 'azîmâ.*¹⁰ [...] Andan ashâbdan yana dönüb eyitdi: “Yâ ashâb, nübüvvet ve risâlet bende hâtem oldu. Şimdi gerü imâmet ve velâyet zamanıdır. Efdâl enbiyâ benim ve efdâl evliyâ Ali'dir.” Pes, cem'i ashâb *radıyallâhu anhum: 'Henî'en leke Yâ Ali!*” dediler (Tophânevî, Gölpınarlı Kol., A-4804, 23a-24b).”

Hazreti Peygamber ve Hazreti Ali bu ilânın ardından ikişer rekât namaz kılarlar. Hazreti Peygamber, dua ve âyetler okuyarak, kendisine Mîraç'ta kuşatılan şeddi Hazreti Ali'nin beline kuşatır; seccadesine oturduktan sonra şükürünü izhar için o günü karındaşlık günü ilân eder ve ashâbı ikişer ikişer birbiriyle kardeş kılar. Hazreti Ali'yi de kendisi ile kardeş ilân ettikten sonra Mîraç gecesi Cebrâil tarafından giydirilen tâcını ve hırkasını ona giydirir ve seccadesine geçirip Hazreti Ali'nin de kendi halifelerine şed kuşatmasını ister. (Tophânevî, Gölpınarlı Kol., A-4804, 27a-b). Ondan şed kuşanan on yedi kişinin isimleri şöyledir:

- 1- Selmân
- 2- Amr ibn Ümeyye-i Dâmirî
- 3- Bilâl-i Habeşî
- 4- Büreyde-i Eslemî
- 5- Zü'n-Nû Mısrî
- 6- Suheyb-i Rûmî
- 7- Hasan-ı Basrî
- 8- Kanber
- 9- Kümeyl ibn Ziyâd
- 10- Abdullah İbn-i Abbâs
- 11- Mâlik Eşter Necî
- 12- Muhammed bin Ebî Bekr
- 13- Civanmerd Kassâb
- 14- Câbir Ensârî
- 15- Ebâ Zer Gıfârî
- 16- Ebû Derdâ Âmirî
- 17- Ebû Ubeyde Hazrecî (Tophânevî, Gölpınarlı Kol., A-4804, 27b-28b)

Hazreti Ali'den şed kuşananlar arasında olan Selmân-ı Fârisî, onun emri ile elli beş kişinin belini bağlar.¹¹ Şed kuşatma merasiminin ardından Hazreti Peygamber, şeddin ve karındaşlığın şükürüne nişâne olarak bir nimet hazırlamak gerektiğini buyurunca, Hazreti Ali hurma, peksimet ve yağı, ağaçtan bir çanağın içerisinde eliyle yoğurup helva yapar. Helvanın yoğrulduğu bu ağaç çanağa *cefne* denildiğinden tarikat ehli bunu *cefne helvası* diye isimlendirmiştir. *Minhâc*'da helvanın taksim edilişi şöyle anlatılır:

“Rasûl Hazreti eyitdi: ‘Yâ Ali, her kim seni severse ve senin emîru'l-mü'minîn olduğun bilürse bu helvadan ona ver’ dedi. Her kişi kim ‘Benim imâmım Ali'dir’

10 ‘Sana bey’at edenler aslında Allah’a bey’at etmişlerdir. Allah’ın eli onların eli üzerindedir. Şu hâlde, kim ahdini bozarsa yalnızca kendi aleyhine bozmuş olur ve kim Allah’a karşı taahhüdüne uyarsa Allah ona büyük bir mükâfat ihsan edecektir.’ Fetih Süresi, 48/10.

11 Tophânevî, Selmân-ı Fârisî'den şed kuşanan elli beş kişinin isimlerini ve hangi mesleğe baş olduklarını tek tek zikreder. Üslubu şu şekildedir: “[...] Kırkıncı Ebû Ubeyde Cerrah’ın belin bağladı ve icâzet verdi; cerrahların silsilesi ana çıkar. Kırk birinci Ebu'l-Kâsım Abdülvâhid en-Neccâr’ın belin bağladı ve icâzet verdi; dülgerlerin silsilesi ana çıkar. Kırk ikinci Ebû Abdülharrât’ın belin bağladı ve icâzet verdi; hasırcların silsilesi ana çıkar. Kırk üçüncü Kâsım b. Nâsr’ın belin bağladı ve icâzet verdi; taşçıların silsilesi ana çıkar.[...]” (Tophânevî, Gölpınarlı Kol., A-4804, 29b).

derse, ol zikrolunan çengâlden iki eliyle verirdi. Ehl-i erkân yâni ashâb-ı tarîk, nefsi-helvâyı sorduklarının senedi budur dediler. Ol helvâyı, mecmû-i ashâba yetiştürdü ve bir mikdârı arttı. Hazreti Ali *kerremâllahu veche* ol artan helvâyı bir kutuya kodu ve ağzını mühürlediler. Ve ol kutuyu Hazreti Selmân-ı Fârîsi'ye teslim eylediler. Tâ Hazreti İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin *radıyallâhu anhumâ* ve Hayru'n-Nisâ Hazreti Fâtumatü'z-Zehra *radıyallâhu anhumaya* ve bâkî ehl-i beyt-i Rasûl için nasîb kodular. *Radıyallâhu anhünne* Medine'de idiler. Zîrâ ki Hazreti Selmân *radıyallâhu anh* Hazreti Rasûl'ün hânedânına hizmetkâr idi. Pes, Selmân-ı Fârîsi dahi ol kutuyu alub, ta'zîm-i tâm birle başına getirüb yola giderdi. Tâ Medine şehrine yetürdü. Şu kim, ol kutuyu hiç yere komazdı; kitler, başında götürür idi; kosa dahi sepâyeye üzerine kordu. Ol izzet için ki, Hazreti Rasûl *aleyhi's-selâmın* mahfilinde ekl olmuşdu. Pes, bu kâide meşâyih ortasında sünnet oldu. Ol mahfilde şeyh, Muhammed Mustafâ idi. Ve nakîb, Ali idi. Ve nakîb essileri¹², Ehl-i Beyt idi. Rasûl *aleyhi's-selâm* ol zamândan tâ bu zamâna gelince, ehl-i tarîk olanlar Arab'da ve Acem'de ve Irak'da ve Horasan'da ve Türkistan'da ve Hindistan'da ve Rûm'da ve cemî-i diyâr-ı İslâm'da muhibbân-ı hânedân ve fütüvvet-dârân ve ashâb-ı tarîk ve ehl-i irfân ana binâen ve iktidâen, ol mahfil aşkına mahfiller ederler ve helvâlar bişürürler. Mâbeynlerinde taksim ederler ve bir şehirden bir şehre ve bir diyârdan bir diyâra, ahhâba ve ehl-i erkâna nasîb gönderirler. Ol cefne aşkınadır ki, Hazreti Rasûl *aleyhi's-selâmın* mahfilinde oldu, Medîne şehrine ilettiler. Bunlar dahi anlara müşâbeh ederler (Tophânevî, Gölpinarlı Kol., A-4804, 31a).¹³

Minhâc'da fütüvvetin kaynağı, Hazreti Ali'ye ne şekilde ulaştığını ve cefne helvasının senedi anlatıldıktan sonra Hazreti Ali vasıtasıyla devam eden muhtelif silsileler nakledilmektedir. Tophânevî'ye göre, ulemâ, sûfiler, sâdât ve ehl-i şed için ayrı ayrı silsileler söz konusudur ancak bunların hepsi İmâm Ali'de toplanmıştır (Tophânevî, Gölpinarlı Kol., A-4804, 33b). Çünkü o, Hazreti Peygamber'in buyurduğu üzere, *fetâdır, ahîdir, vasîdir, halifedir, şeyhtir ve ilim şehrinin kapısıdır*. Bütün tarifler onda cem olmuştur fakat her bir meslek grubu onu kendi ıstılahıyla anmıştır. Dolayısıyla Hazreti Ali'den ve onun emri ile Hazreti Selmân'dan şed kuşanan on yedi kemerbeste ile elli beş miyânbeste aynı zamanda Hazreti Âdem'den itibaren her bir peygamberin meşgul olduğu meslekleri de teselsül ettiren kişilerdir. *Minhâc*'da anlatılanlar, bu meslek erbâbı arasında meşâyihin de bulunduğunu ve kendi ıstılahlarınca fütüvveti, tarikat şeklinde isimlendirdiklerini göstermektedir. Buna göre, sûfilerdeki fütüvvet icâzeti seçercesi aynı zamanda tarikat silsilesini gösterirken, fütüvvet erkânı da tarikat erkânı ismini almıştır.

Tophânevî'ye göre, sûfilerin silsilesi Hasan Basrî vasıtasıyla İmâm Ali'ye yahut On İki İmâm'dan birine ulaşmalıdır. Sûfilerin yolunda On İki İmâm'a ittibânın, tevellâ ve teberânın gerekliliğini ise şu sözleriyle vurgular:

"[...] Ammâ fukarânın silsilesi Şeyh Hasan Basrî'ye yâhud On iki İmâm'a yetüşür. On İki İmâm dediğimiz biri İmâm Ali'dir. Ve on biri onun evlâdıdır ki, mâsumlardır, müctehidlerdir, makbûllerdir, imâmlardır. Nitekim Hazreti Rasûl *aleyhi's-selâm* buyurdu: '*el-Eimmetü min ba'di isnâ'âşara. Evvelühüm 'Aliyyün ve âhîruhum Mehdiyyün.*' Yâni benden sonra imâmlar on iki olacaktır. Onun evveli Ali'dir ve âhiri Mehdî *aleyhi's-selâm*dır. Ve bir yerde dahi Hazreti Risâlet *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmuşdur:

12 Esî: Büyük birader, ağabey

13 *Minhâc*'da, cefne helvası için ikinci bir senedi daha olduğu; helvâyı ateşte pişirip, terazi ile taksim etme erkânının İmâm Zeynelâbidin dayandığını ifade edilmekte ve bununla ilgili rivayet de nakledilmektedir (Tophânevî, Gölpinarlı Kol., A-4804, 31b-32b).

'*el-Eimmetü min ba'di bi-'adedi nuḳabâ'i benî İsrâil*'.¹⁴ Pes, nukebâ-i Benî İsrâil sayısı on ikidir derler. Nitekim Hak Teâlâ Kelâm-ı Şerîfî'nde buyurdu: '*Ve le-ḳad âḫaẓe'llâhu mîşâka benî isrâile ve be'asnâ minhümü'sney 'aşera nakîben*'.¹⁵ Pes, kelâmullâh ile ve kelâm-ı Rasûlullâh ile dürüst oldu ki, emîru'l-mü'minîn Ali ve on bir evlâdı ki, âhiri Mehdî'dir, imâm-ı hakdır. Ve bunlara peygamberlere etdikleri muhabbeti etmek gerek. Şu ki, tasdik-i Rasûl kılmadan teberrâ eylerler ve bunlara dahi adâvet eden teberrâ etmek gerek. Nitekim Hak Teâlâ Kelâm-ı Şerîfî'nde buyurur: '*İlle'l-meveddete fi'l-ḳurbâ*'.¹⁶ Ve bir yerde dahi Kelâm-ı Kadîm içinde Hak Teâlâ buyurur, yâni deyu emreder, terḡib eder muhabbet-i Ehl-i Beyt'e ve nehyeder vesvese-i şeytandan yâni adâvet-i Ehl-i Beyt'den. Ve Rasûl aleyhi's-selâm hazreti bu ma'nide buyurur ki: '*Meşelü Ehl-i beytî ke-meşeli sefîneti Nûhin. Men evlâhe necâdün teḫallefe 'anhâ gariḳa*'. Yâni benim Ehl-i Beytim misâli Nuh Peygamber aleyhi's-selâm gemisi gibidir. Her ki ol gemiye girerse kurtulur. Ve bunlara muhâlefet eden gark olur. Ve bir yerde dahi Hazreti Rasûl aleyhi's-selâm buyurur ki: 'Aranızda iki nesne koydum. Eğer onları temessük edesiz, yolunuz azdırmayasız. Biri Kitâbullâh'dır ve biri benim Ehl-i Beytim'dir. Ve bunlar doğru yolda ip gerilmiş gibidir. Ve bunlara yapışan dağılmaz; doğru yoldan çıkmaz.' Ve dahi Hak Sübhânehu Teâlâ Kelâm-ı Şerîfî'nde bunlar hakkında buyurubdur. Yâni evvel nesne kim suâl olunur evlâd-ı âdemden, muhabbet-i Ehl-i Beyt'dir. Zîrâ kim bunlara muhabbetsiz hiç amel kabûl değildir. [...] İmdi, her kişinin kim, ilimle, şed ile fukarâ ile siyâdetle tasavvufla silsilesi bu On İki İmâm'a yetişdü. Zehî saâdet onların (Tophânevî, Gölpinarlı Kol., A-4804, 33b-35a)."

Silsilesi On iki İmâm'a yetişenlerden biri de Mehmet Tahir Tophânevî'nin postunda oturduğu tarikatın piri Seyyid Ahmed er-Rifâî'dir. Tophânevî, onun fütüvvet nispetini şu senedle zikreder:

"Mûsâ Kâzım'dan es-Seyyid İbrahim Mücâb'a, andan es-Seyyid Hüseyin'e, andan es-Seyyid Ebu'l-Kâsım Muhammed'e, andan es-Seyyid Mehdî'ye, andan es-Seyyid Hasan'a, andan es-Seyyid Mûsâ'ya, andan es-Seyyid Ahmed es-Sânî'ye, andan es-Seyyid Ali'ye, andan es-Seyyid Hâzım'a, andan es-Seyyid Sâbit'e, andan es-Seyyid Yahyâ'ya, andan [Ali Ebu'l-] Hasan es-sultan seyid velîye, andan Kutbu'l-ârifin Hazreti eş-Şeyh Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye yetişdi. Ve andan *ilâ zamaninâ* hâzâ meşâyıha yetişdi (Tophânevî, Gölpinarlı Kol., A-4804, 33a-b)."

Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî'de, şed ve ahdin Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye kimler vasıtasıyla ulaştığını gösteren fütüvvet şeceresindeki isimler Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin tarikat senedleri ile mutabık iken¹⁷, Tophânevî'nin zikrettiği ve yukarıda nakledilen fütüvvet senedi, Rifâî kaynaklarında "Ehl-i Beyt Hırkası" ismiyle anılan ve Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin sadece kendi nesebine mahsus olan hırka senedi ile

14 'Benden sonra imamların sayısı İsrailoğulları'nın temsilcileri adedince olacaktır.'

15 'Andolsun, Allah İsrailoğullarından sağlam bir söz almıştı. Onlardan on iki temsilci seçmiştik.' Mâide Sûresi, 5/12.

16 '[Ben sizden] yakınlarıma meveddetten başka bir şey istemiyorum.' Şûrâ Sûresi, 42/23.

17 Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin iki hilafet senedinden ilki şöyledir: Ahmed er-Rifâî, Ali el-Vâsıtî, Ebu'l-Fazl b. Kâmiḫ el-Vâsıtî, Gulâm b. Türkân, Ebû Ali er-Rûzabâdî, Ali el-Acemî, Ebû Bekr eş-Şibli, Ebu'l-Kâsım el-Cüneyd el-Baḡdâdî, Serî es-Sakatî, Ebu Mahfûz[Mâruf] el-Kerhî, Davûd et-Tâi, Habîb el-Acemî, Ebû Sa'îd el-Hasan el-Basrî, İmâm Ali b. Ebi Tâlib. İkincisinde ise şu isimler vardır: Ahmed er-Rifâî, Mansûr el-Batâihî er-Rabbânî, Ebu'l-Mansûr et-Tayyib, Ebû Saîd Yahyâ en-Neccârî el-Vâsıtî el-Ensârî, Ebû Ali el-Kırmızı, Ebu'l-Kâsım es-Sendûsî, Ebû Muhammed Ruveym el-Baḡdâdî, Cüneyd el-Baḡdâdî, Serî es-Sakatî, Şeyh Mârûf el-Kerhî, İmâm Ali b. Mûsâ er-Rızâ, İmâm Mûsâ el-Kâzım, İmâm Câfer es-Sâdık, İmâm Muhammed el-Bâkır, İmâm Zeynû'l-Âbidîn el-Ali, İmâm Hüseyin, İmâm Ali b. Ebî Tâlib, Nebî aleyhi's-selâm (Sayyâd, 1305, 32; Fârûsî, 1305, 3-4). Bu silsileleri Şeyh Yâsin nüshası ile karşılaştırmak için bkz.: Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin, Hacı Mahmut Efendi, 2532, 17b-18a.

aynıdır. Hırkanın bu isimle anılmasının sebebi ise, Ehl-i Beyt vasıtasıyla teselsül ederek, o soydan gelen Rifâ‘aoğulları seyyidlerine doğrudan ulaşmasıdır.¹⁸

Müellifi bilinmeyen bir fütüvvetnâme nüshasında, Hazreti Peygamber’in, Hazreti Ebû Tâlib’in kendisine verdiği fütüvvet emanetlerini; Mîraç’ta kuşatılan şeddi; giydirilen tâci ve hırkayı Hazreti Ali’ye teslim ettiği; onda toplanan bu emanetlerin *fütüvvet icâzeti* ve *fütüvvet emanetleri* şeklinde iki ayrı silsileye ayrıldığı anlatılmaktadır (Torun, 1998, 170). Fütüvvet icâzeti silsilesi, Gadîr-i Hum’da şed kuşananlarla; fütüvvet emanetleri ise, On İki İmâm ve onların soyundan gelenlerle devam etmiştir. Bu bilgiler, Seyyid Ahmed er-Rifâi’ye ulaşan farklı fütüvvet silsilelerini de izah etmektedir. Buna göre, Tophânevî, şeyhi Yâsin er-Rifâi tarafından verilen fütüvvet icâzeti ve aynı zamanda tarikat senedi olan silsileyi, fütüvvet emanetleri silsilesi ile tamamlamış; On İki İmâm’dan sonra, icâzetin yanı sıra emanetlerin de toplandığı zâtn Seyyid Ahmed er-Rifâi olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum ayrıca, Seyyid Ahmed er-Rifâi’nin torunu Seyyid Ahmed es-Sayyâd tarafından, “İmamların on üçüncüsü” sıfatıyla anılmasının sebeplerinden de biri olmalıdır (Sayyâd, 1305, 2, 60).

Minhâc’daki fütüvvet bahsi, “Fasl fi erkân-i şerâiti’l-fütüvve” alt başlığı ile devam etmektedir. Bu başlık altında fütüvvet-dârin sıfatları zikredilir; erkân ehlinin kalemî, şürbî ve seyfi olmak üzere üç mezhebi olduğu ve hiyerarşik olarak aşağıdan yukarı nâzil/muhib, nîm tarîk, miyân-beste, beşâriş/dost nakîb, nakîb, nakîbu’n-nukabâ, halife/ahî, şeyh ve şeyhu’ş-şuyûh şeklinde isimlendirildikleri ifade edilir (Tophanevî, Gölpınarlı Kol., A-4804, 35b-37b). Daha sonra şed bağlanması men olunan kişilerin kim oldukları anlatılır. Bunlar, kâfirler; münâfıklar; sanatı gayba hükmetmek olan remmâl veya müneccimler; hamr içenler; dellâklar; dellâllar; culhâlar; kassâblar; cerrâhlar; sayyâdlar; alemdârlar ve muhtekirlerdir (Tophanevî, Gölpınarlı Kol., A-4804, 38ab). Kişiyi fütüvetten düşüren fiiller ise, hamr içmek; zina; livata; gammazlık; münâfıklık; tekebbürlük; yavuz gönüllü olmak; hasûdluk; buğz etmek; kasd ile yalan söylemek; kasd ile vaade hilâf; emanete hıyanet; nâmahreme şehvet ve hıyânet fikriyle bakmak; bir kimsenin aybını istemek, ırzını yıkmak; nâhak yere birini katletmek; kumar oynamak; bahillik; bûhtan etmek şeklinde sıralanmıştır (Tophanevî, Gölpınarlı Kol., A-4804, 39a-41b). Fütüvvet faslı, mahfil açma ve sohbet erkânı; şeddin ve kuşatma şekillerinin mânâları konularıyla sona ermektedir.

Minhâc’ın fütüvvet konusuna ayrılan ikinci faslında nakledilenlerin kaynağı, Seyyid Hüseyin İbn Seyyid Gaybî’ye (v. XV. yüzyıl) ait fütüvvetnâmedir. Buna dair ilk işaret aslında metnin kendisinde mevcuttur. Tophanevî’nin, “Fasl fi Beyân-i Ahvâl-i Silsile-i Şed” alt başlığında naklettiği silsilenin, Şeyh Seyyid Hüseyin İbn Şeyh Seyyid Gaybî’ye ait olduğunun görülmesi (Gölpınarlı Kol., A-4804, 33a), bizi iki metni mukayese etmeye sevk etmiş ve bu inceleme ile *Minhâc*’ın ikinci faslının, bazı teferruatlar, ilave rivayetler ve silsileler dışında, *İbn Gaybî Fütüvvetnâmesi*’nden

18 Ehl-i Beyt hırkası senedi şöyledir: Seyyid Ahmed er-Rifâi, Seyyid Osman, Seyyid Ali, Seyyid Hasan b. Seyyid Muhammed Asele, Seyyid Yahyâ er-Rifâi, Seyyid Sâbit Ebû Hâzım el-İşbilî, Seyyid Ali Hâzım Ebu’l-Fevâris, Seyyid Ali Ebu’l-Fedâil, Seyyid Hasan Rifâ’a Ebu’l-Mekârim el-Mekki, Seyyid Ebu’l-Kâsım Muhammed el-Bağdâdî, Seyyid Hasan Kâsım Ebû Mûsâ, Seyyid Hüseyin Abdurrahmân Hüseyinî el-Kati’î, Seyyid Ahmed Sâlih el-Ekber, Seyyid Mûsâ es-Sânî, Seyyid İbrahim el-Murtaza, İmam Mûsâ el-Kâzım, İmam Câfer-i Sâdık, İmam Muhammed el-Bâkır, İmam Zeynelâbidîn, Hüseyin-i Şehid-i Kerbelâ, Ali b. Ebî Tâlib, Nebî aleyhi’s-selâm (Fârûsî, 1305, 27-28; Hasan el-Vâsıtî, 1306, s. 27,18; Veterî, 1306, 30-31). *Minhâc*’da buradaki bazı isimler atlanmış veya farklı künyelerle yazılmış olmakla beraber aynı silsile takip edilmektedir.

geniş iktibaslar içerdiği sonucuna varılmıştır.¹⁹ Fütüvvetin tarifi; şeddin, ahd ve inâbenin Hazreti Âdem'den Hazreti Muhammed'e ulaşması; Gadîr-i Hum'da vukû bulan hâdiseler; tevellâ ve teberrâ; fütüvvet-dârin özellikleri ve fütüvvetin dışında kalanlar bahisleri İbn Gaybî'den alıntılanarak yazılmıştır. Fütüvvetnâmesinde Fatih Sultan Mehmed'i öven ifadelerin bulunması dolayısıyla onun döneminde yaşadığı düşünülen İbn Gaybî'nin hayatı hakkında çok fazla bilgi yoktur. Yazdığı fütüvvetnâme, Türkçe yazılan fütüvvetnâmeler arasında önemli bir yere sahiptir. Muhtevası itibarıyla da dikkat çekmekte ve Şîî unsurları taşıyan en eski fütüvvetnâme olarak değerlendirilmektedir (Gölpınarlı, 1955; Yıldırım, 2013). Üsküdar Rifâî Âsitânesi şeyhi Mehmed Tâhir Tophanevî'nin İbn Gaybî'nin fütüvvetnâmesinden istifade etmesi ve Abdülbâkî Gölpınarlı'nın Rifâîliğin fütüvvet erbâbının tesiri altında Alevî meşrep bir hüviyete büründüğü yönündeki iddiaları (Gölpınarlı, 2011, 61-62), Rifâîlerle söz konusu zümreleri yakınlaştıran sebeplerin neler olduğu hususunda bir mülahazayı gerekli kılmaktadır.

2. Rifâîler ve Fütüvvet Erkâm Güden Zümreler Arasındaki İlişki

Fütüvvet geleneğinin XI. yüzyıldan itibaren Sünnî anlayış ve kurumsal yapıları içerisinde inkişaf ettiği ve XV. yüzyıldan sonra Şîîleşmeye başladığı, fütüvvetin konu edildiği literatürde hâkim olan görüştür (Taeschner, 1953; Ridgeon, 2010; Yıldırım, 2013). Abdülbâkî Gölpınarlı ise, kendi dönemindeki literatür içerisinde istisna teşkil eden bir görüş ileri sürerek, fütüvvetin başından itibaren Şîî geleneğe bağlı olduğunu söylemiştir (Gölpınarlı, 2011, 53). Her iki görüş mensuplarının, “Şîî” veya “Şîî karakterli fütüvvetnâme” nitelendirmelerine mesned olan hususların başında ise, Gadîr-i Hum merkezli fütüvvet anlatımı gelmektedir. Şed kuşanmanın ve cefne helvasının senedinin Gadîr-i Hum'a bağlanması; Hazreti Ali'nin orada imam, halife ve vasî tayin edilmesinin yanı sıra On İki İmam'ın silsilenin aslı sayılması, tevellâ ve teberrânın lüzumu, fütüvvetnâmelerdeki Şîî veya müteşeyyi karakterin unsurları olarak görülmektedir. Hazreti Peygamber ve Hazreti Ali'nin bir gömlekte tek beden olmaları veya cefne helvasının İmâm Zeynelâbidîn'e dayandırıldığı rivayet kabilinden anlatımlar da, bâtinî meşrebin işaretleri olarak nitelendirilmektedir (Gölpınarlı, 1955). Söz konusu unsurları ihtiva eden fütüvvetnâmeler ile günümüze ulaşan bazı Rifâî erkânâmeleri arasındaki irtibat, Rifâîliğin Anadolu'daki fütüvvet erbâbının tesiri altında kalarak aşırı Alevî bir mahiyet almasının delili kabul edilmektedir (Gölpınarlı, 2011, 61-62).

Fütüvvet erkânına riayetinin ve müntesiplerinin Şîî-Bâtînî-Alevî zümreleriyle kurduğu yakınlığın Rifâîlikte bir değişime sebep olduğu yönündeki değerlendirme, tarikatın XII. yüzyılda, pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî tarafından şeriat kurallarına tam anlamıyla uyan (ba-şer'ı) bir tasavvuf anlayışıyla teşekkül ettirildiği kabulüyle alakalıdır. Bu anlayışla, Sünnîlik içinde mütalâa edilen; seyrüsulûk usûlleri açısından ise, esmâ yolunu benimsemiş tarikatler arasında sayılan Rifâîlikteki değişim, tarikatın

¹⁹ Bu mukayesede İbn Gaybî Fütüvvetnâmesi için, Abdülbâkî Gölpınarlı'nın yayınladığı latinize metinden istifade edilmiştir. Abdülbâkî Gölpınarlı, “Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyid Huseyin ibni Gaybî”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 17/1-4 (1955), 73-126. Metinlerin mukayesesi için bkz.: *Minhâc*, 19b-50a ve “Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Hüseyin İbn Gaybî”, 77-94. *Minhâc*'ın ikinci ve üçüncü bölümlerinin incelendiği bir yüksek lisans tezinde, eser diğer fütüvvetnâmelerle ve özellikle Kâşîfî'nin *Fütüvvetnâme-i Sultânî*'si ile mukayese edilmiş ancak İbn Gaybî ile bağlantısı gözden kaçırılmıştır. Beyza Özden, “Fütüvvetnâme Yazımı Açısından Minhâc'ı'l-Mürîdin ve Mecmûa'nın Yeri ve Önemi” İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

sünnî sûfilik yolundan ayrılması şeklinde yorumlanmıştır. Buna göre, XIII. asırdan itibaren Anadolu’da varlık göstermeye başlayan tarikat mensuplarının alâmeti olan hâller, Ehl-i Sünnet inancının temel esasları ve esmâ yoluyla bağdaşmamaktadır.

Seyyid Ahmed er-Rifâî’ye nispet edilen eserlerde, Kitap ve Sünnete’e dayalı sahih itikadın altının çizilmesi ve her türlü aşırılıktan uzak durmak konusundaki uyarılar, Rifâîliğin “Sünnî tasavvuf” çizgisindeki tarikatlar arasında sayılmasına temel teşkil edebilecek esaslar olarak görünmektedir. Diğer yandan, Hazreti Peygamber’den sonra Ehl-i Beyt’i kemâl-i muhabbetle sevmenin (Sayyâd, 1305, 13-26) ve On İki İmâm’ı kabul etmenin lüzumu (Fârûsî, 1305, 45) tarikat müntesipleri için en önemli hususlardan sayılmış; Peygamber’in Âl’ine ve zürriyetine tazim edip, onlara eziyetten uzak durmak gerektiği vurgulanırken şu ifadelerle yer verilmiştir:

“Eğer kişi Âl-i Rasûl’ü kendi aile ve akrabasından daha ziyade seviyor ve kendi nefsi için arzuladığı safâyı onlar için de istiyorsa ve yalancı biri de değilse, onlardan gayrisına meyledemez. Zira Âl-i Peygamber’e muhabbet etmekten ancak şu üç kişi inhiraf eder: Veled-i zina; veled-i hayız ve rahimden ters olarak doğan. Onlara muhabbetten inhiraf eden kişinin kalbine muhakkak fesat maksadı ile gizli planlar yapmak üzere nifak tohumları ekilmiştir ve onların akıbetleri kötü olacaktır (Sayyâd, 19a).”

Rifâîlikte On İki İmâm itikadının ilk asırlardan itibaren mevcut olduğuna delâlet eden bir başka vesika, 605/1209 senesinde Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin torunu Ahmed es-Sayyâd tarafından yazılmış olan ve 887/1482’de asıl nüshadan istinsah edilip, sonra gelen neslin künyeleri eklenmek suretiyle günümüze ulaşan bir siyâdet şeceresidir. Şecerede, Nâdı Ali duası ve On İki İmâm’ın isimleri yazılıdır.

Fotoğraf 1: Siyâdet şeceresi (Kaynak: Câhîde binti Tâcuddîn b. Hasan Hâlid b. Ebu’l-Hüdâ es-Sayyâdi şahsî kütüphanesi, Amman.)

Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda, Rifâilîğin -sonradan Şii-müteşeyyi taife ile yakınlaştığı iddiasına mukabil- başından itibaren Şii geleneğine benzer itikada sahip olduğu söylemek mümkündür. Bununla birlikte Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin sözlerinde ve halifelerinin onun şahsiyeti hakkındaki beyanlarında, Rifâilîğin Şii olarak nitelendirilmesine de imkân tanımayan hususlar mevcuttur. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin imamların on üçüncüsü ve dinin müceddidi olduğu (Sayyâd, 1305, 2, 60; Fârûsî, 1305, 45); ona intisap etmenin Ehl-i Beyt'e bende olmak anlamına geldiği yönündeki nitelendirmeler (Sayyâd, 1305, 33-34), On İki İmam'dan sonra bir anlamda onlara denk bir otoritenin varlığını kabul etmek anlamına gelmekte ve tarikat bu yönüyle Şii geleneğinden de ayrılmaktadır. Dolayısıyla bu durum, Sünnî veya Şii geleneğine bağlamak suretiyle Rifâilîler'e bir kimlik kazandırma gayretinin, birbiriyle çelişen yorumlara sebebiyet verdiğini göstermektedir. Diğer yandan, Rifâilîliği başka tarikatlardan ayıran ve müntesiplerinin XIII. ve XIV. asırlarda fütüvvet erbâbı, bâtinî veya gayr-i Sünnî addedilen tarikat zümreleri ile birlikte anılmasına sebep olan özellikleri var mıydı sorusu da dikkate değerdir. Zira bu zümrelerle yakınlaşmalar, tarihî vâkıalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rifâilîlik, silsilesi Hazreti Ali'e dayanan bir tarikattır ve pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî tarafından Alevî-Murtazavî bir yol olarak tarif edilmiştir:

“Rasûlullah kudsi eli ile irşad kapısını açmış ve bu asırda onu bana teslim eylemiştir. İşte bugün Muhammedi-Rifâî sultanlığının ve onun Alevî-Murtazavî tarikatının günüdür. Allah bu sultanlığın kaynağı olan İbn Abdullah Nebî aleyhi's-selâm'a, onun Âli'ne ve ashabına selâm eylesin (Sayyâd, 1305, 120).”

Tarikatın bir diğer ayırt edici özelliği, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin seyyidliği ile ön plana çıkmış bir şahsiyet olmasıdır. Kendisi de manzumlarında “Ben Ahmed'in nûrundanım”, “Aliyyü'l-Murtazâ'nın oğluyum”, “Zehra'nın parçasıyım”, “Hüseyn'in soyundanım” ifadeleri ile Âl-i Muhammed'e mensubiyetine sıklıkla vurgu yapar (Rifâî, 2008, 227-255). Bu mensubiyetin bir iftihar meselesi olmasının ötesinde, onun manevî otoritesinin meşruiyet sebeplerinden biri ve tarikatın hüviyetinin bir parçası olduğu ise şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

“Allah bizleri Rasûl-i Ekrem'in vekili ve halkı kendisine davet eden imamlar olarak tayin etmiştir. Bize uyan selâmete erer. Bizim vesilemiz ile yüce Allah'a yönelen kazanır. Bu hususta hak söz şudur: Biz Ehl-i Beyt'iz. Bizi yok etmek isteyen yok olur. Bize havlayan köpek uyuza yakalanır. Bizi dövmeye kalkışan dövülür. Bizim duvarımızdan yüksek yapılan duvar harap olur, yani bize karşı büyüklük taslayan perişan olur (Rifâî, 1303, 39; Sayyâd, 1305, 116).”

Bu manevî otoriteyi teyit eden bir diğer unsur, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Ehl-i Beyt Hırkası ismiyle anılan ve doğrudan Ehl-i Beyt'ten gelen manevî yolu temsil eden hırkanın sahibi olmasıdır. Senesinde Ehl-i Beyt dışında kimsenin bulunmadığı ve seyyid aileleri arasında sadece Rifâ'aoğulları'na giydirilmiş olan bu hırka, aile içinde elden ele aktarılmış ve Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye ulaşmıştır. Rifâî ailesinin diğer seyyid aileleri arasında özel bir yeri olduğuna işaret eden tarihî hadiseler de söz konusudur. Abbasîler döneminde Sünnî-Şii ihtilaflarının çözümünde rol oynayan aile mensupları (Fârûsî, 1305 25-27), Moğol istilası sonrasında da benzeri faaliyetler içerisinde olmuşlardır (İbnü's-Serrâc, Wetzstein II, 396, 120b-121b).

Tüm bu bilgiler, Şîi-bâtîni addedilen zümrelerin kendilerini Rifâilere yakın hissetmelerine sebep olabilecek unsurların, tarikatın kuruluşundan itibaren mevcut olduğunu göstermektedir. Bu durum, XIII. yüzyılda Anadolu'ya gelen Rifâiler ile tarikatı On İki İmam'dan gelen bâtinî bir yol telakki eden zümreleri müşterek bir zeminde buluşturmuş olmalıdır. Bu yakınlaşmanın bir sonucu olarak, zaman zaman bazı meşâyihin söz konusu tarikatlerden hangisine mensup oldukları da tartışma konusu olmuştur. XIII. asırda Anadolu'da yaşamış Mahmud Hayrânî (v. 667/1268) bunlardan biridir. Bektâşî Vilayet-nâmesinde geçen bir menkıbeye dayanılarak Bektâşîlikle; Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Ârifin*'de naklettiklerinden ve sandukasında Hazreti Mevlânâ'ya ait beyitlerin yazılı olmasından dolayı da Mevlevîlikle irtibatlandırılmıştır (Gölpınarlı, 1958, 49; a.mlf., 1936, 269-269). Rifâî kaynakları ise, Mahmud Hayrânî'nin Rifâîliği konusunda kendinden emin bir tavır sergiler.²⁰ Nitekim İbnü's-Serrâc'ın *Tüffâh*'ında naklettiği rivayetler de, Mahmud Hayrânî ve ona mürid olan Sarı Saltuk'un (v. 697/1297-1298) Rifâîliğe mensubiyetini göstermektedir:

“Bil ki, Şeyh Mahmud *Allah ona rahmet eylesin* Ümmü Abîde'ye gitti. Efendimiz Sultânü'l-ârifin Seyyidü's-sıddîkin Ahmed b. Ebu'l-Hasan er-Rifâî'nin *Allah nûrunu takdis etsin ve kabrini nurlandırsın* türbesine müteveccihen durdu. Bu bekleyişi esnasında ona seçkinlerden olma hâlinin yolu açılıp, bol nasip ve pak talih verildi. Bu hadise ikisinin arasında vasıtasız bir şekilde cereyan etti. O dönem Rifâî Ahmedî Revâkî'nda *hasetçilerin ve muhaliflerin öfkesine rağmen Allah onun şânını yüceltsin* vaktin sahibi Efendimiz Şemseddîn el-Müsta'cil bulunmaktaydı. Şurası âşikârdır ki o, zamanın gavsıydı. [Şeyh Mahmud] velîliğe ulaşıp kerametinin nurları yayıldığı vakit [Ahmed el-Müsta'cil] ona birini gönderdi. Gönderilen kişi Şeyh Mahmud'a 'Nasibinden bize ne bıraktın?' diye sordu. O da cevaben 'Dörtte bir' veya buna benzer bir söz söyledi. Bu hususta daha sonra [Ahmed el-Müsta'cil] 'Eğer böyle söylemeseydi, nasibinin hepsi gidecekti' diye buyurmuştur. Şeyh Mahmud, onun [Ahmed el-Müsta'cil] hâlini kabul edip, o şekilde hareket etti. Bu durumun şeyhin üzerinde güzel tesirleri oldu. Daha sonra Şeyh Saltuk ona yoldaş oldu ve ondan nasibini alıp zamanın seçkinlerinden oldu. Küffâr diyarında büyük yol katetti. Orada çeşitli gruplar kendisine teslim oldu. Allah onun sayesinde pek çok insana hidayet verdi. Böylelikle rabbânî saltanatı zâhir oldu; ilâhî ve rabbânî burhanı şöhret buldu (İbnü's-Serrâc, Wetzstein II 396, 109a).”

Bu rivayetten Mahmud Hayrânî'nin, Seyyid Ahmed er-Rifâî'den Üveysî yolla irşad olduğu, daha sonra dönemin Rifâî şeyhi Ahmed el-Müsta'cil'den hilâfet aldığı anlaşılmaktadır. Sarı Saltuk da Mahmud Hayrânî'den hilâfet almış; böylelikle Anadolu tasavvuf tarihi açısından önemli önemli şahsiyetlerin silsileleri Rifâîliğe bağlanmıştır. Şîi-bâtîni sıfatlarıyla anılan; hakkında, Bektâşî, Kalenderî veya Haydârî olduğu yönünde yorumlar yapılan Sarı Saltuk (Ocak, 2016, 111-113), Rifâî kaynaklarında tarikata mensup kişiler arasında sayılır. Nitekim Sarı Saltuk'tan bahseden ilk eser olma özelliğini de taşıyan *Tüffâh*'taki bilgiler, onun Rifâîliğini

20 Fârûsî ve Abdurrahmân Ebu'l-Ferec el-Vâsıtî, onu Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye intisap etmiş kişiler arasında zikrederler (Fârûsî, 1305, 129; Ebu'l-Ferec el-Vâsıtî, 1305, 16). Ebû Bekr b. Abdullah el-Ayderûsî ise, onun Seyyid Ahmed er-Rifâî ile görüştüğünü, on iki sene hizmetinde bulunup icâzet aldıktan sonra Anadolu'ya döndüğünü, daha sonra Sarı Saltuk'un ona intisap ettiğini yazar (Ayderûsî, 1976, 19-21); Aynı bilgiler için bkz.: Abdullah Çakır, “El Yazması İki Menâkıb-ı Seyyid Ahmed er-Rifâî-İnceleme ve Karşılaştırma”, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, 107-108; 215-216. Ayderûsî'un, Mahmud Hayrânî ile Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin karşılaşmalarına dair naklettikleri, bu iki şahsiyetin vefat seneleri göz önünde bulundurulduğunda tarihen mümkün görünmemektedir. İbnü's-Serrâc'ın verdiği bilgiler, aralarındaki irtibatın mahiyetini daha sıhatli bir şekilde ortaya koymaktadır.

açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, meşhur şahsiyetleri Rifâî tarikatına bağlama çabası olarak görülüp, verilen bilgiye tereddütlü yaklaşılsa bile, böyle bir çabanın bizâtihi kendisi dikkate değerdir. Zira Sarı Saltuk hakkındaki menkıbelerde, haşhaş tüketme, boz bir doğan şekline girmek suretiyle don değiştirme gibi, Rifâîlerin genel temayülleri ile bağdaşmayan unsurlar mevcuttur. Buna rağmen Rifâî kaynaklarında, isminin zikredilmesinde beis görülmemiştir. Menkıbelerinde anlatılanlar ise, Sarı Saltuk'un kalender-meşrep bir Rifâî olduğunu düşündürmektedir.

XIV. yüzyılda Anadolu'da Rifâîliği yayan kişiler olarak bilinen Seyyid Tâceddîn ve oğlu Ahmed-i Kûçek'in hayatlarına dair bilgiler, Rifâîlerin bu coğrafyada fütüvvet erbâbı, Anadolu'ya yerleşmiş seyyid aileleri, Vefâîler ve Mevlevîler ile irtibata geçtiklerini ortaya koymaktadır (Uzunlar, 2020). Eflâkî, Konya'yı ziyaretinde Seyyid Tâceddîn'i karşılayanlar arasında fütüvvet erbâbını da sayar (Eflâkî, 2006, 538). Irak'ta, tarikatın merkezi Ümmü Abîde'de ikamet etmekle birlikte sık sık Anadolu'ya gelen Seyyid Tâceddîn, bu ziyaretlerinden birinde Sinop'ta Seyyid Bilâl Kâzîmî'nin kızıyla evlenmiş ve bu evlilikten Ahmed-i Kûçek dünyaya gelmiştir. Ahmed-i Kûçek tahsilini tamamlayıp muhtelif şehirleri dolaştıktan sonra Amasya'ya gitmiş; Hankâh-ı Mesûdî'de o dönem postnişîn olan Alâeddîn Ali Âşık Paşa'nın (v. 733/1332) yanına yerleşip, onun kızıyla evlenmiştir (Hüseyyin Hüsâmeddin, 6/338-353). Ali Âşık Paşa, tarihte Babaî İsyanı olarak bilinen vak'a dolayısıyla tanınan Vefâî şeyhi Baba İlyas Horasânî'nin (v.637/1240) torunudur. Bu isyan sebebiyle kapatılan Hankâh-ı Mesûdî bir müddet sonra tekrar açılmış ve Ali Âşık Baba devrinde eski nüfuzuna kavuşmuştur (Hüseyyin Hüsâmeddin, 1/ 224, 235-236).

Ahmed-i Kûçek ile Ali Âşık Baba arasındaki bu irtibat, Rifâîler'in Anadolu'da yakın ilişkide buldukları tarikatlardan birinin Vefâîyye olduğunu göstermektedir.²¹ Aslında Rifâî ve Vefâî tarikatları arasındaki ilk irtibat, silsilelerinde ismi müştereken zikredilen Şeyh Ebû Muhammed eş-Şenbekî münasebetiyledir. Vefâîyye tarikatının kurucusu Tâcü'l-Ârifin Ebu'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin şeyhi olan Ebû Muhammed eş-Şenbekî'den hırka giyenler arasında, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin dayısı ve şeyhi

21 Baba İlyas'ın hangi tarikata mensup olduğu konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Hüseyyin Hüsâmeddin, Baba İlyas Horasânî'yi, Cüneyd-i Bağdâdî'nin yolundan giden ve Sünnî akideye bağlı biri olarak takdim eder. Ona göre, kurmuş olduğu Tarikat-ı Babâiyye de bu esaslara dayanmaktaydı. Müridi Baba İshak ise, zâhiren bu tarikata bağlı görünmekle birlikte İbahiler'den olup, Baba İlyas'ın nüfuzundan istifadeyle peygamberlik iddiasında bulunmuştu (Hüseyyin Hüsâmeddin, 1/ 224). Fuad Köprülü, Baba İlyas'ın Ebu'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin müridi olduğu kanaatindedir. Ona göre, Baba İshak'ın teşvikiyle bir isyan çıkarmış ve sonrasında affedilmiştir (2018, 299-300, dipn: 35). Abdülhakî Gölpınarlı ise, Baba İlyas'ın Vefâîyye'nin pîr-i sânişi olduğunu yazar (1969, 270). Ahmet Yaşar Ocak, XV. asra ait bir icâzetnameye dayanarak, Vefâî tarikatının Anadolu'da Dede Garkın tarafından kurulmuş Garkîniyye isimli bir kolunun mevcudiyetinden bahseder. Bu durumda Baba İlyas da Vefâî-Garkîni halifesidir (2016, 134). İcâzetnâme için ayrıca bkz.: Ahmet Yaşar Ocak, "Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarikatı (Vefâîyye) (Türkiye Popüler Tasavvuf Tarihine Farklı Bir Yaklaşım)", *Belleten*, 70/257, (Nisan 2006), 152-154. Ocak'ın da dikkat çektiği üzere, ne Elvân Çelebi'nin ne de Âşıkpaşazâde'nin, dedeleri Baba İlyas'ın Babâiyye isimli bir tarikat veya kol tesis ettiğine dair beyanları yoktur. Bilakis Vefâî olduğunu ifade etmektedirler. Dolayısıyla Babâîliğin, bir tarikat veya şube ismi olmaktan ziyade, Baba İlyas'la beraber isyana katılan müridleri ifade eder anlamda kullanıldığına dair deliller daha ikna edici görünmektedir. Baba İlyas'ın Vefâî şeyhi olduğu, aileye mensup müelliflerin beyanlarından anlaşılmaktadır. Âşıkpaşazâde, büyük dedesi Baba İlyas'ın, Tâcü'l-Ârifin Seyyid Ebu'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin (v. 501/1107) halifesi olduğunu ifade etmektedir. "Ben ki fâkîr dervîş Ahmed Âşıkîyem ibn Şeyh Yahyâ ibn Şeyh Süleyman ve ibn Bâlî Sultânü'l-Âlî Âşık Paşayem ve ibn mürşidü'l-âfâk Muhlis Paşayem ve ibn kutbu'd-devrân Baba İlyas Hâlifetü's-Seyyid Ebu'l-Vefâ Tâcü'l-Ârifin *nevverallahu kabrehum* (Âşıkpaşazâde, 1332, 1).

Mansûr el-Batâihî de vardır (Fârûsî, 1305, 4-5).²² Aralarındaki bu irtibatın dışında, her iki tarikatın pîrlerinin hayatlarında da benzerlikler görülmektedir. İkisi de seyyid olup, kendi dönemlerinin meşhur ve nüfuz sahibi şeyhleridirler. Bu nüfuzları sebebiyle zaman zaman teftişe maruz kalmışlar; kadınlı erkekli âyinler yaptıkları gerekçesiyle şikâyet edilmişlerdir (Ocak, 2016, 136-137). Kurdukları tarikatların seyri hakkında da benzer yorumlar yapılmış; gerek Vefâiyye'nin gerekse Rifâiyye'nin başlangıçta Sünnî bir yapı arz ettikleri ancak daha sonra gayr-i Sünnî unsurların etkisine maruz kaldıkları konusu tartışılmalıdır (Şahin, 2015, 149).

Elimizde yazılı kaynaklar bulunmasa da, Rifâîlerle fütüvveti şiar edinen diğer tarikatlar arasındaki münasebetin sonraki asırlarda da devam ettiğini tahmin etmek zor değildir. Nitekim XVIII. yüzyıldan günümüze ulaşan erkânâme/fütüvvetnâmelerin muhtevası, aynı öze ilişkin benzerliklerin somut örnekleridir.

Sonuç

Üsküdar Rifâî Âsitânesi postnişinlerinden Mehmed Tâhir Tophânevî, *Minhâcü'l-Mürîdîn* isimli eserinde fütüvvete ayrı bir fasıl tahsis edip, tatbikatlarının yanı sıra, fütüvvetin tarifi ve kaynağı hakkında da bilgi vermiştir. Buna göre fütüvvet, meslek erbâbının, bağlı oldukları erkân için müştereken kullandıkları bir üst ıstılahdır. Bu meslek erbâbına meşâyih de dâhil olduğundan, tarikat erkânı ile fütüvvet aynı anlama gelmektedir. Eserde, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin fütüvvet nispeti de bu anlayış doğrultusunda zikredilmiştir.

Sohbetlerinde fütüvvete ve fütüvvet-dârin özelliklerine yer veren Rifâî tarikatının pîri, yolunu meslek-i Aleviyye ve Murtazaviyye olarak nitelendirmiştir. Bu yolun meşâyih de, zamanla teferruatlanan merasimleri ve sembolleri, kendi tarikat geleneklerinin sürekliliği içerisinde anlamış ve öğretmişlerdir. Tatbik edilen usûl, erkân ve âdabın metne dönüştürülmesi ise zaman almıştır. Sözelimi Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Arafat'ta Seyyid Ali'den şed kuşandığına (Yahyâ Âgâh Efendi, 2014, 267) ve Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın şerbeti sirke ile verdiği dair nakiller (OE. Yz. 1053, 2b), geç döneme ait kaynaklarda yer almaktadır. Bu durum aynı zamanda, meşâyihin ortak bir kurucu bilince sahip olduğunun da işaretidir.

Makalede, Tophanevî'nin fütüvvete ayırdığı fasılın kaynağının İbn Gaybî Fütüvvetnâmesi olduğu tespit edilmiştir. Şîî-bâtunî renge sahip bir fütüvvetnâme olarak nitelendirilen eserden yapılan iktibaslarda, şeddin, cefne helvasının ve fütüvvet silsilesinin senedi Gadîr-i Hum'a dayandırılmakta; On İki İmâm anılmakta; tevellâ ve teberrânın lüzumu anlatılmaktadır. Fütüvvet ehlinin Şîî-bâtunîliğine sened ittihaz edilen bu unsurların Rifâî fütüvvetnâmelerinde yer alması, tarikatın Anadolu'da bir değişim geçirerek Sünnî sûfilik yolundan ayrıldığı şeklinde yorumlanmıştır.

Tasavvuf tarihindeki dönemlendirmelerde ve tarikatların meşrepleri hakkındaki sınıflandırmalarda, paralel giden olgular üzerinden gidilerek belli bir bütünlük aramak söz konusudur. Ancak bu arayış, paralel gitmeyi reddeden olguları yok

22 Haşim Şahin, bazı Vefâî siyâdetnâmelerinde Ahmed er-Rifâî'nin isminin geçmesini, aradaki bu irtibata bağlar (2015, 139). Şeyh Şenbekî, aynı zamanda Mansûr el-Batâihî'nin amcasıdır. Tâcü'l-Ârifin Ebu'l-Vefâ'nın kardeşi Şeyh Ali b. Ahmed ise Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin müntesipleri arasında zikredilmektedir (Fârûsî, 1305, 13, 131). Fârûsî, Tâcü'l-Ârifin Ebu'l-Vefâ'nın, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin doğumunu müjdelediği bir rivayet de nakleder (1305, 48). Tüm bu bilgiler, iki tarikat arasındaki irtibatın başından itibaren mevcut olduğunu göstermektedir.

sayma gibi bir zaafı da beraberinde getirmektedir. Dönemlendirme ve sınıflandırma gayretinden bağımsız olarak, Rifâilîğin kendi tarihi içerisinde, Gadîr-i Hum merkezli fütüvvet anlayışına dair gerçek bir sebep-sonuç ilişkisi arandığında, tarikatın pîrinin “On İki İmam’ın on üçüncüsü” vasfıyla anıldığı; yolunu Alevî-Murtazavî yol olarak tespit ettiği, Ehl-i Beyt’e tazim ve hürmetin tarikat esasları arasında tanzim edildiği görülmektedir. Dolayısıyla Rifâilîlik için söz konusu olan, sonradan gerçekleşen bir değişim değil, zaten mevcut itikadın/zihinsel alışkanlığın (*mental habit*), teferruatlanan erkân ile davranışları düzenleyen ilkeler hâline gelmesidir. Anadolu’daki fütüvvet ehli ile kurulan bağ da, tarikatın bu kendine has aslî karakterine dayanmaktadır.

Kaynaklar/References

- Âşıkpaşazâde. *Tevârih-i Âl-i Osman*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332.
- el-Ayderûsî, Ebû Bekir b. Abdullah. *en-Necmü’sâ’î fi menâkıbi l-kuubi l-kebîr er-Rifâ’î*. Kahire, 1976.
- Çakır, Abdullah. “El Yazması İki Menâkıb-ı Seyyid Ahmed er-Rifâî-İnceleme ve Karşılaştırma” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Eflâkî, Şemseddin Ahmed. *Ariflerin Menkabeleri* (çev. Tahsin Yazıcı). İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2006.
- el-Fârûsî, Ahmed b. İbrâhim. *İrşâdü’l-müslimîn li-tarîkati şeyhi l-muttaķîn*. İstanbul 1305.
- Fütüvvetnâme*. İBB Atatürk Kitaplığı. Osman Ergin, OE.Yz. 001311.
- Fütüvvetnâme*. İBB Atatürk Kitaplığı. Osman Ergin, OE.Yz. 001692.
- Fütüvvetnâme*. İBB Atatürk Kitaplığı. Osman Ergin, OE.Yz. 1053.
- Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi, 2532.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2011.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Manâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli: Vilâyet-nâme*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1958.
- Gölpınarlı, Abdülbakî. *Yunus Emre: Hayatı*. İstanbul: İkbâl Kitabevi, 1936.
- Gölpınarlı, Abdülbakî. *Yüz Soruda Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: Gerçek Yayınları, 1969.
- Gölpınarlı, Abdülbakî. “Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyid Huseyin ibni Gaybî”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 17/1-4 (1955), 73-126.
- Gölpınarlı, Abdülbakî. “Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Şeyh Seyyid Huseyn’in ‘Fütüvvet-Name’si’”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 17/1-4 (1955), 27-72.
- Hüseyn Hüsâmeddîn. *Amasya Tarihi*. Dersaadet: Hikmet Matbaası, 1327-1330.
- Hüseyn Hüsâmeddîn. *Amasya Tarihi*. 3. Cilt. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1329-1358.
- Hüseyn Hüsâmeddîn. *Amasya Tarihi*. 7. Cilt. (Yayın Aşamasında). Amasya Belediyesi.
- İbnü’s-Serrâc, Muhammed b. Ali b.. *Tüffâhu’l-ervâh ve müftâhu’l-irbâh*. Berlin Staatsbibliothek, Wetzstein II 396.
- Kâzerûnî, Hacı Hüsâm İbrahim b. Muhammed. *Şifâü’l-eskâm fi sîreti Gavsi l-enâm: Ahmed er-Rifâî Menkabeleri* (çev. Nurettin Bayburtlilgil, Necdet Tosun). İstanbul: Vefa Yayınları, 2008.
- Köprülü, Mehmed Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. İstanbul: Alfa, 2018.
- Mısırî, Ahmed ibn Celâl el-Lârî. *Cilâu’s-şadâ fi sîreti İmâmi’l-Hüdâ* (thk. Hâtim Muhlif er-Rifâî). Amman: Dârü’l-Feth, 2020.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Babailer İsyanı: Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslâm-Türk Hetodoroksisinin Teşekkülü*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Sarı Saltık*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.

- Ocak, Ahmet Yaşar. “Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâi Tarikatı (Vefâiyye) (Türkiye Popüler Tasavvuf Tarihine Farklı Bir Yaklaşım)”. *Belleten*. 70/257 (Nisan 2006), 152-154.
- Özden, Beyza. “Fütüvvetnâme Yazımı Açısından Minhâcû'l-Mürîdîn ve Mecmûa'nın Yeri ve Önemi”. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Razavî. *Fütüvvet-nâme-i Kebîr*: Giriş-Metin-Tıpkıbasım (haz. Sadullah Gülten, Hacı Yılmaz). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- Ridgeon, Lloyd. *Morals and Mysticism in Persian Sufism: A History of Sufi-futuwwat in Iran*. London & New York: Routledge, 2010.
- er-Rifâî, Seyyid Ahmed. *el-Mecâlîsü's-seniyeti'r-Rifâ'îyye*. Beyrut, 1304.
- er-Rifâî, Ken'an. *Seyyid Ahmed er-Rifâî* (haz. Mustafa Tahralı). İstanbul: Cenân Kültür Eğitim ve Sağlık Vakfı, 2008.
- Sarıkaya, Saffet. “Bazı Rifâî Fütüvvetnameleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ahîlik Uluslararası Sempozyumu 'Kalite Merkezli Bir Yaşam' Bildiri Kitabı*. Kayseri, 2011, 92-106.
- Sarıkaya, M. Saffet. “Türkiye'deki Bektaşî-Alevî Kültürüne Dair Farklı Bir Çevre: Bir Rifâî Risalesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*. 1 (2011), 25-38.
- Sarıkaya, M. Saffet – Bardakçı, M.. “Bir Rifâî Fütüvvetnâmesi Üzerine İnceleme”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. 12/29 (2012), 169-183.
- es-Sayyâd, İzzeddîn Ahmed. *el-Ma'ârifü'l-Muhammediyye fi'l-vazâifi'l-Ahmediyye*, Mısır: Matbaa-i Muhammed Efendi Mustafa, 1305.
- es-Sayyâd, İzzeddîn Ahmed. *et-Ṭarîku'l-kavîm ve's-şurâti'l-müstakîm* (Câhîde binti Tâcuddîn b. Hasan Hâlid b. Ebu'l-Hüdâ es-Sayyâdî şahsî kütüphanesi, Amman)
- Şahin, Haşim. “Vefâiyye”. *Türkiyede Tarikatlar: Tarih ve Kültür*. İstanbul: İsam Yayınları, 2015, 135-156.
- Şecere. Câhîde binti Tâcuddîn b. Hasan Hâlid b. Ebu'l-Hüdâ es-Sayyâdî şahsî kütüphanesi, Amman.
- Taeschner, Franz. “İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)” (çev. Fikret Işıltan). *İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (1953), 3-32.
- Tophânevî, Hocazâde Mehmed Tahir b. Abdullah b. İsmail Rifâî. *Minhâcû'l-mürîdîn ve Mecmûa*. Konya Müzesi, Abdülbâki Gölpınarlı Kol., Mikrofilm Arşivi A-4804.
- Torun, Ali. *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Uzunlar, Aliye. “Rifâîliğin Anadolu'daki Tarihine Bir Katkı: “Ahmed-i Kebir er-Rifâî” “Ahmed-i Kûçek” mi?”. *Amasya İlahiyat Dergisi*, 14 (Haziran 2020), 353-373.
- Uzunlar, Aliye. *Sayyâdîler: Basra'dan İstanbul'a Evlâd-ı Rifâî*. İstanbul: Revak Kitabevi, 2020.
- Uzunlar, Aliye. “Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Âsitâne ve Türbesi'nin Tarihçesi”. *Akademik İncelemeler Dergisi* 17/ 1 (Nisan 2022), 199-214.
- Vassâf, Osmanzâde Hüseyin. *Sefîne-i Evliya* (haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz). İstanbul: Kitabevi, 2006.
- el-Vâsîfî, Abdurrahmân Ebu'l-Ferec. *Tabakâtu hırkati's-sûfiyye el-müsemma Tiryâku'l-muhibbîn*. Kahire, 1305.
- el-Vâsîfî, Ali b. Hasan. *Hulâsâtü'l-iksîr fi nesebi seyyidînâ el-gavş er-Rifâ'îyyi'l-kebîr*. Kahire, 1306.
- el-Veterî, Ahmed b. Muhammed. *Ravdatü'n-nâzirîn ve hulâsâtü menâkıbi's-sâlihîn*. Mısır, 1306.
- Yahya Âgâh Efendi. *Mecmû'atü'z-Zarâif Sandûkatü'l-Ma'ârif* (haz. Mehmed Serhan Tayşî). İstanbul: Hassa Mimarlık, 2014.
- Yıldırım, Rıza. “Shī'tisation of the Futuwwa Tradition in the Fifteenth Century”. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 40/1, 53-70.